

УДК 343

Бусол Олена Юріївна –

доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, головний науковий співробітник відділу з вивчення проблем захисту національних інтересів в економічній сфері та протидії корупції Міжвідомчого науково-дослідного центру з проблем боротьби з організованою злочинністю при Раді національної безпеки і оборони України

Olena Yu. Busol –

doctor of juridical sciences, senior research officer, chief researcher on Studying the Issues Related to Protection of National Economic Interests and Counteraction to Corruption of the Interagency Scientific and Research Center on Problems of Combating Organized Crime under the National Security and Defense Council of Ukraine (1 Solomenskaya Square, Kyiv, 03035, Ukraine)

Дієвість і ефективність новітньої системи запобігання корупції в Україні (ЧАСТИНА ПЕРША)¹

У статті досліджено стан запобігання корупції в Україні на 2019 р. Зроблено висновки щодо дієвості заходів з протидії корупції, проведених спеціальними антикорупційними державними органами. Надано пропозиції, зокрема, утворити при Президентові України Координаційний комітет з протидії організованій корупції і транснаціональній злочинності.

Ключові слова: *корупція, ефективність, дієвість антикорупційних заходів, система антикорупційних органів, запобігання корупції, протидія корупції, Координаційний комітет.*

В статье исследовано состояние предупреждения коррупции в Украине на 2019 г. Сделаны выводы относительно действенности мероприятий по противодействию коррупции, проведенных специальными антикоррупционными государственными органами. Внесены предложения, в частности, создать при Президенте Украины Координационный комитет по противодействию организованной коррупции и транснациональной преступности.

Ключевые слова: *коррупция, эффективность, действенность антикоррупционных мероприятий, система антикоррупционных органов, предупреждение коррупции, противодействие коррупции, Координационный комитет.*

O.Yu. Busol Efficacy and Efficiency of a New System of Corruption Prevention in Ukraine (Part One)

One of the priorities for the European Union Anti-Corruption Initiative (EUACI) which is one of the biggest projects in Ukraine with financial support of the EU in the sphere of fight against corruption in the amount of 15.84 mil. Euro is to contribute institutional development of anti-corruption agencies. Some special state agencies on counteraction to corruption were established in 2015-2016. At the same time, establishment and initial activities of new institutions took place within strict political opposition with participation of interested oligarchs, heads of law enforcement agencies and judiciary.

The National Anti-Corruption Agency did not provide any annual report on implementation of anti-corruption policy in 2018 which is required by Art. 20 of the Law of Ukraine 'On Prevention of Corruption'. This research uses alternative sources of information such as monitoring reports of non-governmental organizations,

¹ Продовження. Початок статті див. Журнал східноєвропейського права. 2019. № 64.

materials of journalist investigations, speeches of law experts, politicians and public officials, published reports of state agencies which perform functions related to prevention of corruption. The purpose of the article is to identify efficacy of a new system related to prevention of corruption since last 5 years particularly due to reforming of criminal justice agencies.

Since the beginning of its work to June 2018 the National Anti-Corruption Agency checked only 331 declarations among 1 mil. which had been submitted by public officials. Among them the Anti-Corruption Agency detected incompliances in 45 declarations which means undeclared property. Officials who did not provide full information were represented by members of the parliament, six prosecutors, three low level public officials of central executive agencies. Such low indicators including other disadvantages in the work of the state agency prove the failure in the work of the National Anti-Corruption Bureau.

Following the results of work done by the National Agency of Ukraine for Finding, Tracing and Management of Assets Derived from Corruption and other Crimes (ARMA) found a full dependence of the Agency's work on other state agencies (at legislative level) and all its activities result in preparation of requests to certain structures and as a result the question arises regarding true reasons for establishment of the Agency as it is now. Mechanism for obtaining necessary information by the Agency does not allow any efficiency which is expected for criminal proceedings. The author focuses also on political dependence of ARMA and admits that the reason for these violations are moral and professional qualities of people who manage the Agency.

Keywords: *corruption, efficiency, efficacy of anti-corruption measures, system of anti-corruption agencies, prevention of corruption, counteraction to corruption, Coordination Committee.*

Постановка проблеми. Сприяння інституційному розвитку антикорупційних органів – один з пріоритетів Антикорупційної ініціативи Європейського Союзу (ЕУАСІ), який є наймасштабнішим проектом в Україні за фінансової підтримки ЄС в галузі боротьби з корупцією у сумі 15.84 млн. євро [1]. У 2015–2016 рр. створено кілька спеціальних державних органів з протидії корупції. При цьому процес створення та початкові дії нових інституцій відбувалися в умовах жорсткого політичного протистояння, за участі зацікавлених олігархів, очільників правоохоронних органів та суддівського корпусу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Пролемам інституціоналізації органів державної влади, зокрема, антикорупційним, присвячені численні роботи В.М. Дрьоміна. Однією з недавніх публікацій щодо державної політики у сфері боротьби з корупційними правопорушеннями державних службовців є стаття Гребенюка М.В., в якій досліджено досвід Європейського Союзу. Слід зазначити про нову працю О.М. Литвинова та Є.О. Гладкової 2019 р. щодо суб'єктів протидії злочинності як правоохоронних корпорацій [2]. Моніторингові звіти щодо ефективності реалізації антикорупційними органами своїх завдань і функцій представляли О.В. Калітенко, Д.О. Калмиков, І.Б. Коліушко, М.І. Хавронюк, інші. Разом з тим, в сучасних умовах

реформування органів кримінальної юстиції бракує наукових праць щодо комплексної оцінки ефективності системи антикорупційних органів, що надало б можливість корегувати обрану урядом стратегію протидії корупції в Україні.

Невирішені раніше проблеми. У ст. 20 Закону України «Про запобігання корупції» передбачено, що в щорічній національній доповіді щодо реалізації засад антикорупційної політики, яку повинна готувати Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК), мають відображатися статистичні дані про результати діяльності спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції з обов'язковим зазначенням двадцяти видів даних щодо кількості злочинів, заведених кримінальних проваджень тощо, а також стану виконання міжнародно-правових зобов'язань у сфері запобігання і протидії корупції, впливу здійснюваних заходів на рівень корупції на основі статистичних даних та результатів соціологічних досліджень, відповідні висновки та рекомендації. Проте, щорічної доповіді НАЗК у 2018 р. не прозвучало, що є прямим порушенням закону. Тож, у даному дослідженні застосовано альтернативні джерела інформації, такі як моніторингові звіти громадських організацій, матеріали журналістських розслідувань, вислови фахівців в галузі права, політиків та державних службовців,

оприлюднені звіти державних органів, які здійснюють функції запобігання корупції.

Метою статті є визначення дієвості та ефективності новітньої системи запобігання корупції, яка побудована за останні 5 років, зокрема, у результаті реформування органів кримінальної юстиції.

Виклад основного матеріалу. Офіційним днем початку роботи НАЗК стало 15 серпня 2016 р., коли агентство почало виконувати визначені законом функції. Всього на 2018 р. було виділено з бюджету України на утримання НАЗК 683 512 400 грн., з них: заробітна плата становить 104 495 900 грн., фінансування політичних партій – 513 671 300 грн., інші видатки – 65 345 200 грн. При цьому європейська допомога суттєво зменшилася – до 79 145 000 грн., у порівнянні: у 2017 р. вона становила 972 013 950 грн. і в 2016 р. – 1 616 708 210 грн [3]. У моніторинговому звіті, підготовленому Центром політико-правових реформ [4], констатовано той факт, що стан виконання НАЗК покладених на нього функцій не може розцінюватись як задовільний, що в підсумку призводить до зниження результативності дії всього антикорупційного механізму держави. Так, в процесі аналізу судової практики за відповідними статтями КУпАП виявлено, що 89 з 312 справ, тобто 29 % від їх загальної кількості, повернуто до НАЗК, що свідчить про недостатню дієвість агентства у виконанні покладених на нього функцій. У 79 справах (88 % випадків) суд мотивував повернення неналежним оформленням і в 10 справах (12 %) – порушенням вимог територіальної підсудності, що є наслідком неврегульованості законодавством питання про зміну підсудності у справах про адміністративні правопорушення. Проте, про ефективність роботи НАЗК свідчить не тільки кількість, але й якість матеріалів, направлених до суду.

Незважаючи на збільшення кількості розміщених на сайті ЄДРСР у червні–грудні 2018 р. рішень судів у провадженнях за адміністративними протоколами НАЗК – 312 (за вересень 2016 р. – травень 2018 р. лише 259), відсоток постанов судів про визнання винними осіб значно знизився – з 24% до 10%. Загалом статистика рішень судів першої інстанції у справах про адміністративні правопорушення за 1 червня 2018 р. – 31 грудня 2018 р. корелює з попередньою, – 52% справ закрито, 29%

повернуто НАЗК для належного оформлення, тоді як за попередній період такий відсоток становив 49% та 27%, відповідно.

Значну кількість справ за протоколами, складеними НАЗК, закрито через відсутність в діях осіб, яких НАЗК звинувачувало у вчиненні правопорушень, пов'язаних з корупцією, складу таких правопорушень [5]. Можна припустити, що такі дії НАЗК іноді вчиняються на політичні замовлення. Показовою є справа, коли НАЗК звинуватило уповноваженого Верховної Ради з прав людини, у вчиненні дій в умовах конфлікту інтересів. НАЗК аргументувало це тим, що Л. Денісова нібито порушила антикорупційне законодавство, проголосувавши за свою кандидатуру на пленарному засіданні парламенту з питання щодо призначення уповноваженого Верховної Ради з прав людини [6].

Щодо перевірки декларацій уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, то з початку роботи і до червня 2018 р. НАЗК перевірило лише 331 декларацію з понад одного мільйона поданих. Із них – 45 декларацій, в яких НАЗК виявило невідповідності, тобто незадеклароване майно. При цьому, недостовірні дані вказали 13 співробітників органів місцевого самоврядування (мери, заступники мерів, співробітники міських рад). Також серед декларантів, у яких виявлено неповну інформацію, були чотири народних депутати, шість прокурорів, три дрібних чиновники центральних органів державної влади. Такі, вкрай низькі показники є свідченням провалу роботи НАЗК.

НАЗК у квітні 2019 р. виявило 224 порушення законодавства у сфері запобігання корупції. У квітні поточного року було розпочато повну перевірку 320 декларацій, та затверджено 166 рішень про результати таких перевірок. При цьому, тільки у 8 деклараціях виявлено недостовірні відомості на загальну суму у 250 прожиткових мінімумів для працездатних осіб. Також було встановлено ознаки умисного неподання 29 декларацій. У свою чергу, за порушення термінів подання декларацій було складено 19 адміністративних протоколів, за несвоєчасне подання або неподання повідомлень про суттєві зміни у майновому стані – 16 протоколів, 1 протокол – за декларування

недостовірних відомостей на суму від 100 до 250 прожиткових мінімумів. Також НАЗК склало 37 адміністративних протоколів за недотримання вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів та 2 протоколи – щодо порушення обмежень стосовно сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності. За порушення порядку подання звіту політичної партії НАЗК направило до суду 13 адміністративних протоколів, за порушення порядку надання або отримання внеску на користь політичної партії – 80 протоколів [7]. Зазначені показники не адекватні коштам, які виділені на утримання агентства.

Деякі народні депутати ВР України звинувачують НАЗК у порушенні порядку та термінів повної перевірки декларацій та порушення закону під час такої перевірки. Не можна назвати і якісним кадровий склад агентства, зважаючи на численні конфлікти всередині відомства, з виходом на телебачення та засоби масової інформації. Крім того, ГО «Антикорупційний штаб» відмічає, що НАЗК повністю «провалило» роботу з виявлення конфліктів інтересів. До того ж, ГО «Антикорупційний штаб» пропонував агентству програмне забезпечення для виявлення конфліктів інтересів у депутатів місцевих рад, проте НАЗК користуватися цією системою відмовилося [8]. Усе зазначене свідчить про неспроможність, неефективність і непрофесійність керівництва НАЗК. Більш того, НАЗК не проводилась антикорупційна експертиза законопроектів, практично не було відповідних позовів до суду. НАЗК не веде Єдиний державний реєстр осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення, фактично не здійснює моніторинг способу життя суб'єктів декларування тощо. Є суттєві проблеми щодо виконання агентством його повноважень в частині ведення Єдиного державного реєстру декларацій, перевірки декларацій, проведення моніторингу і контролю виконання актів законодавства з питань етичної поведінки, формування політики та вироблення тактики несприйняття корупції суспільством, і багато інших функцій.

Окремі фактори, що впливають на незадовільну результативність виконання НАЗК в контексті забезпечення протидії

адміністративним правопорушенням, пов'язаним з корупцією, наступні. Так, найбільш поширеним є ігнорування НАЗК вимог щодо змісту протоколів, які передбачені КУпАП та відповідними положеннями НАЗК, що тягне за собою необхідність повернення матеріалів справи НАЗК для належного оформлення, і призводить до порушення строків, передбачених ст. 38 КУпАП, через яке провадження у справах про адміністративні правопорушення підлягають закриттю [9].

Результати дослідження дають підстави зробити надзвичайно важливий для вироблення тактики дій КМУ і ВРУ висновок, що дії голови та окремих членів Комісії з відбору членів НАЗК (далі – Комісії) не відповідали стандартам професійності, неупередженості та доброчесності, від чого напряму постраждала робота цього найважливішого антикорупційного органу. Втім, незважаючи на численні скандали, які супроводжували діяльність Комісії протягом 2015–2016 рр., Уряд не побачив необхідності у прийнятті будь-яких рішень щодо заміни Голови Комісії та переобрання її членів. Відеозаписи онлайн-трансляцій засідань Комісії, які розміщені на офіційному YouTube каналі КМУ, свідчать, що засідання Комісії у 2017 р., на яких відбувалися заслуховування та голосування за кандидатів на три вакантні посади членів НАЗК, проходили без загальних обговорень їх досвіду та без обґрунтувань щодо підтримки або відхилення кандидатів у рішеннях Комісії. Голова Комісії Наталія Бернацька (Севостьянова), яка була помічена у недоброчесних голосуваннях також в іншій Комісії – з відбору керівництва Державного бюро розслідувань [10], не лише не відкликана із її складу, а й обрана згодом ВР до оновленого складу ЦВК, де посіла посаду Секретаря цієї Комісії. До викладеного слід додати, що майже усе керівництво Департаменту фінансового контролю НАЗК було сформовано шляхом використання схеми, яка передбачала, що працівників спочатку обирали за результатами конкурсу на посади в інші структурні підрозділи, а потім їх переводили на посади у Департамент фінансового контролю, без проведення конкурсних процедур. Отже, з боку обох сторін наявні порушення принципів державної служби: законності; професіоналізму; доброчесності;

забезпечення рівного доступу до державної служби та прозорості [11].

Не зважаючи на те, що протягом 2017–2018 років Урядом було виконано рекомендації щодо завершення формування складу членів НАЗК, отримані результати після такого формування, призвели до недовіри до роботи Комісії з боку суспільства та міжнародних партнерів України. Як показує практика діяльності зарубіжних антикорупційних органів, на основі яких сформовані рекомендації діяльності таких інституцій, саме незалежність органів є наріжним каменем для їхньої дієвості [12].

Аналіз результатів діяльності Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів (АРМА) виявив тотальну залежність роботи агентства від інших державних органів (на законодавчому рівні), а вся його діяльність зводиться до підготовки запитів до відповідних структур, в результаті чого виникає питання щодо справжніх причин створення агентства в нинішньому вигляді. Механізм отримання необхідної інформації агентством не дає оперативності, яка очікується для кримінального провадження. Наприклад, транскордонний розшук активів в зарубіжних юрисдикціях повинен відбуватися у два етапи: 1) Пошук відповідних корупційних активів через мережі установ – аналогів АРМА з метою накладення на них арешту. Далі, після отримання відповідної інформації про існування корупційних активів, АРМА теоретично повинна надіслати запит на міжнародну правову допомогу з метою конфіскації, спеціальної конфіскації або розширеної. Слід зазначити, що АРМА не є суб'єктом оперативно-розшукової діяльності. На отримання відповідей на такі запити АРМА можуть проходити роки. У звіті АРМА за 2017 р. вказано, що це Агентство у рамках міжнародного співробітництва наразі співпрацює з Інтерполом, StAR (ініціатива Групи Світового банку та Управління Організації Об'єднаних Націй з наркотиків і злочинності), а також із Камденською міжвідомчою мережею з питань повернення активів (CARIN), що має 54 зареєстрованих держав-членів в іноземних юрисдикціях, у тому числі 28 держав-членів ЄС та дев'ять міжнародних організацій. Втім, у

межах міжнародних заходів, із застосуванням авторизованих міжнародних механізмів, АРМА, зокрема з метою уточнення деталей кримінального провадження та отримання інформації, підготувало та направило лише 10 запитів мережею CARIN до зарубіжних держав.

У звіті зазначено, що з метою виявлення активів для можливості стягнення такого майна на користь України АРМА підготувало та направило лише три запити до іноземних юрисдикцій – Кіпру, Віргінських Британських островів та Люксембургу. Крім цього, виявлено активи, що перебувають у власності осіб за кордоном, зокрема, на території Англії, Литви, США, Кіпру, Чехії. Проте, насторожує те, що звіт АРМА не містить детальної інформації про склад і суму активів, виявлених за кордоном, а також не вказано про результати направлених АРМА запитів до інших держав. Підтвердженням сильної залежності АРМА є акцентування у звіті агентства на таких проблемах у роботі як затягування правоохоронцями процедур досудового розслідування та/або очевидна недостатність наявних доказів вчиненого злочину, що має своїм наслідком втрату юридичних можливостей для арешту закордонних активів громадян України, які підозрюються у розкраданні бюджетних коштів у значних розмірах.

З дня призначення голови Національного агентства А. Янчука минуло більше, ніж два роки, проте воно фактично так і не має будь-яких суттєвих показників. Станом на початок 2018 р. було укладено договори управління арештованим майном з 50 об'єктами нерухомого майна вартістю понад 10 \$млн. Агентство зазначило про реалізацію транспортних засобів, арештованих судовими рішеннями у кримінальному провадженні, в результаті чого на депозитні рахунки агентства зараховано лише 2,5 млн грн [13]. Це низькі показники ефективності роботи агентства, якщо порівняти з розміром фінансової підтримки ЄС.

Так, за даними НАБУ, в квітні 2019 р. детективи бюро здійснювали обшуки в приміщенні агентства в межах провадження, яке було розпочато за фактом зловживання владою посадовими особами зокрема правоохоронної та судової гілки влади, а також самого Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами,

одержаними від корупційних та інших злочинів, із нанесенням юридичним особам збитків на суму понад 9,5 млн грн. Також розслідуються факти замаху на неправомірне заволодіння майном на суму понад 3,6 млрд грн групи підприємств ТОВ «Росток-Холдинг», що кваліфікується за ч. 3 ст. 15, ч. 3 ст. 206-2, ч. 2 ст.

364 КК України [14]. Припускаю, що причиною зазначених порушень є моральні та професійні якості осіб, які очолюють агентство.

Список використаних джерел:

1. Климпуш-Цинцадзе І. «Антикорупційна ініціатива Євросоюзу в Україні» є дуже вчасною, оскільки перед антикорупційними структурами стоїть багато завдань. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/250035626>.
2. Литвинов О.М., Гладкова Є.О. Суб'єкти протидії злочинності як правоохоронні корпорації. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2019. № 1 (20). С. 90–98.
3. Бюджетні витрати на утримання НАЗК. Реанімаційний пакет реформ. URL: https://rpr.org.ua/wp-content/uploads/2018/07/NAZK_Koshty.pdf.
4. Моніторинговий звіт щодо ефективності реалізації Національним агентством з питань запобігання корупції у 2016–2018 роках адміністративно-юрисдикційної функції в частині протидії адміністративним правопорушенням, які пов'язані з корупцією (станом на 1 червня 2018 року). URL: http://pravo.org.ua/img/books/files/1531464560dudorov_nazk_report.pdf.
5. Моніторинговий звіт щодо ефективності реалізації Національним агентством з питань запобігання корупції у липні–грудні 2018 року повноважень щодо складання протоколів про адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією (станом на 1 січня 2019 року). URL: <https://www.slideshare.net/CentrePravo/1-2018-128270804>.
6. Як НАЗК зловило найбільшого корупціонера, або дещо про «ефективність» головної антикорупційної інституції. URL: <http://pravo.org.ua/ua/news/20873474-yak-nazk-zlovylo-naybilshogo-koruptsiynera,-abo-descho-pro-efektivnist-golovnoyi-antikoruptyynoyi-institutsiyi>.
7. НАЗК за місяць зафіксувало 224 порушення у сфері запобігання корупції. URL: https://zik.ua/news/2019/05/04/nazk_za_misyats_zafiksuvalo_224_porushennya_u_sferi_zapobigannya_koruptsii_1564913.
8. *З такими темпами НАЗК перевірить всі декларації не раніше, ніж через 3600 років, – експерти*. URL: <https://rpr.org.ua/news/z-takymy-tempamy-nazk-pereviryt-vsi-deklaratsiji-ne-ranishe-nizh-cherez-3600-rokiv-eksperty/>.
9. Хавронюк М., Химичук А. Моніторинговий звіт щодо ефективності реалізації Національним агентством з питань запобігання корупції у липні–грудні 2018 року повноважень щодо складання протоколів про адміністративні правопорушення, які пов'язані з корупцією (станом на 1 січня 2019 року). URL: <https://www.slideshare.net/CentrePravo/1-2018-128270804>.
10. Бернацька допомогла обратися в ДБР поліцейському, чия фірма платила за аудит фірми чоловіка Бернацької. URL: <http://nashigroshi.org/2018/09/25/bernatska-dopomohla-obratysya-v-dbr-politsejskomu-chyua-firma-platyla-za-audit-firmi-cholovika-bernatskoji/>.
11. Альтернативний звіт з оцінки ефективності впровадження державної антикорупційної політики. За заг. ред. М. І. Хавронюка. К.: Москаленко О. М., 2019. – 366 с. URL: https://www.pravo.org.ua/img/books/files/1553535186shadow%20report%20on%20evaluating%20the%20effectiveness%20of%20state%20anticorruption%20policy%20implementation_short.pdf.
12. Як підвищити ефективність національного агентства з питань запобігання корупції. *ACRECREVIEW*. 2018. № 1. URL: <https://acrec.org.ua/wp-content/uploads/2018/11/AR01-1a-3-1.pdf>.
13. Відбувся публічний звіт Голови Національного агентства Антона Янчука. 2018. URL: <https://arma.gov.ua/news/typical/vidbuvsya-publichniy-zvit-golovi-natsionalnogo-agentstva-antona-yanchuka>.
14. НАБУ проводить обыск в АРМА. URL: https://zn.ua/UKRAINE/nabu-provodit-obysk-v-arma-313721_.html.

References:

1. Klympush-Tsyntsadze I. “Antykoruptsiina initsiatyva Yevrosoiuzu v Ukraini” ye duzhe vchasnoi, oskilky pered antykoruptsiinymy strukturamy stoit bahato zavdan, –URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/250035626>.
2. Lytvynov O.M., Hladkova Ye.O. Sub’iekty protydii zlochynnosti yak pravookhoronni korporatsii. *Visnyk kryminolohichnoi asotsiatsii Ukrainy*. 2019. № 1 (20). S. 90–98.
3. Biudzhetni vytraty na utrymannia NAZK. Reanimatsiinyi paket reform. URL: https://rpr.org.ua/wp-content/uploads/2018/07/NAZK_Koshty.pdf.
4. Monitorynhovyi zvit shchodo efektyvnosti realizatsii Natsionalnym ahentstvom z pytan zapobihannia koruptsii u 2016–2018 rokakh administratyvno-iurysdyktsiinoi funktsii v chastyni protydii administratyvnym pravoporushenniam, yaki pov’iazani z koruptsiieiu (stanom na 1 chervnia 2018 roku). URL: http://pravo.org.ua/img/books/files/1531464560dudorov_nazk_report.pdf.
5. Monitorynhovyi zvit shchodo efektyvnosti realizatsii Natsionalnym ahentstvom z pytan zapobihannia koruptsii u lypni–hrudni 2018 roku povnovazhen shchodo skladannia protokoliv pro administratyvni pravoporushennia, pov’iazani z koruptsiieiu (stanom na 1 sichnia 2019 roku). URL: <https://www.slideshare.net/CentrePravo/1-2018-128270804>.
6. Yak NAZK zlovylo naibilshoho koruptsiionera, abo deshcho pro “efektyvnist” holovnoi antykoruptsiinoi instytutsii. URL: <http://pravo.org.ua/ua/news/20873474-yak-nazk-zlovylo-naybilshogo-koruptsiionera,-abo-descho-pro-efektivnist-golovnoyi-antikoruptsiynoyi-institutsiyyi>.
7. NAZK za misiats zafiksuvalo 224 porushennia u sferi zapobihannia koruptsii. URL: https://zik.ua/news/2019/05/04/nazk_za_misyats_zafiksuvalo_224_porushennya_u_sferi_zapobigannya_koruptsii_1564913.
8. Z takymy tempamy NAZK pereviryt vsi deklaratsii ne ranishe, nizh cherez 3600 rokiv, – eksperty. URL: <https://rpr.org.ua/news/z-takymy-tempamy-nazk-pereviryt-vsi-deklaratsiji-ne-ranishe-nizh-cherez-3600-rokiv-eksperty/>.
9. Khavroniuk M., Khymychuk A. Monitorynhovyi zvit shchodo efektyvnosti realizatsii Natsionalnym ahentstvom z pytan zapobihannia koruptsii u lypni–hrudni 2018 roku povnovazhen shchodo skladannia protokoliv pro administratyvni pravoporushennia, yaki pov’iazani z koruptsiieiu (stanom na 1 sichnia 2019 roku). URL: <https://www.slideshare.net/CentrePravo/1-2018-128270804>.
10. Bernatska dopomohla obratysia v DBR politseiskomu, chya firma platyla za audyt firmi cholovika Bernatskoi. URL: <http://nashigroshi.org/2018/09/25/bernatska-dopomohla-obratysya-v-dbr-politsejskomu-chyya-firma-platyla-za-audyt-firmi-cholovika-bernatskoji/>.
11. Alternatyvnyi zvit z otsinky efektyvnosti vprovadzhennia derzhavnoi antykoruptsiinoi polityky. Za zah. red. M. I. Khavroniuka. K.: Moskalenko O. M., 2019. – 366 s. URL: https://www.pravo.org.ua/img/books/files/1553535186shadow%20report%20on%20evaluating%20the%20effectiveness%20of%20state%20anticorruption%20policy%20implementation_short.pdf.
12. Yak pidvyshchyty efektyvnist natsionalnogo ahentstva z pytan zapobihannia koruptsii. ACRECREVIEW. 2018. № 1. URL: <https://acrec.org.ua/wp-content/uploads/2018/11/AR01-1a-3-1.pdf>.
13. Vidbuvsia publichnyi zvit Holovy Natsionalnogo ahentstva Antona Yanchuka. 2018. URL: <https://arma.gov.ua/news/typical/vidbuvsya-publichniy-zvit-golovi-natsionalnogo-agentstva-antona-yanchuka>.
14. NABU provodyt obisk v ARMA. URL: https://zn.ua/UKRAINE/nabu-provodit-obysk-v-arma-313721_.html.